

Stručni rad
UDK:343.81:159.923.5
DOI:10.7251/ZND2501188S

DEPRIVACIJE IZ UGLA RESOCIJALIZACIJE ZATVORENIKA

*Dipl.soc.radnik Željko Simeunić³¹
Predsjednik opštinske organizacije slijepih i slabovidnih lica Teslić,
Samostalni stručni saradnik za pitanja mladih i nevladine organizacije u
opštinskoj upravi Teslić*

Apstrakt: Deprivacije je pojava koja je izražena u zatvorskom sistemu i koja često negativno utiče na cjelokupnu resocijalizaciju osuđenih lica. Ona otežava izdržavanje zatvorske kazne i često se negativno reflektuje na adaptaciju zatvorenika. Deprivacije predstavljaju neizostavni dio psihološke atmosfere kazneno – popravnih ustanova. Javljaju se automatski sa lišavanjem slobode, jer se samim tim činom gubi status slobodnog čovjeka, normalnog člana društva, i prelazi u drugi – specifični, osuđenički status. Deprivacije često narušavaju i mentalno zdravlje, ali i samo prihvatanje kazne i tretmana od strane osuđenih lica. Upravo iz tih razloga, u ovom radu bavićemo se nekim od najpoznatijih vrsta deprivacija te njihovim negativnim uticajima na ličnost osuđenika.

Ključne riječi: zatvorska kazna, deprivacije, osuđena lica, kazneno – popravne ustanove, mentalno zdravlje

Uvod

Deprivacije su pojava koja je najindikativnija u zatvorskom okruženju, te ćemo iz tog razloga u ovom radu pokušati dati jednu objektivnu sliku kako i na koji način one utiču na život zatvorenika tokom izdržavanja zatvorske kazne. Šira javnost često nije upućena kako i na koji način se sprovodi zatvorska kazna i šta sve utiče na uspješnost procesa resocijalizacije. Resocijalizacija je ono što težimo i njena uspješnost često zavisi od brojnih egzogenih i endogenih faktora, pa tako i samih deprivacija. Nezaposlenost, siromaštvo, poremećen sistem društvenih vrijednosti, problemi su sa kojima se susreću mnoga društva današnjice. Nepostojanje adekvatnih mjera suzbijanja ovih problema mnoge

³¹ simeunic.zeljko995@gmail.com

pojedince u tim društvima dovodi u sukob sa zakonom, od sitnih pljački, prevara, pa do ubistava. Ovakvo ponašanje sankcionisano je normativnim sistemom od strane društva. Shodno tome, od težine krivičnog djela zavisice i vrsta sankcije koja će biti izrečena prestupniku, te je najčešći oblik sankcije lišavanje slobode. Ova vrsta sankcije sprovodi se u kazneno – popravnim ustanovama. Cilj kazneno – popravnih ustanova je pružiti podršku osuđenom licu da izvrši korekciju svojih negativnih stavova i društveno – neprihvatljivog ponašanja kroz cjelokupan proces resocijalizacije koji provodi multidisciplinarni tim stručnjaka u saradnji sa osuđenikom. Deprivacije upravo znače nedostatak ili ukidanje određenih prava ili materijalnih dobara, za šta su kazneno - popravni zavodi odlično mjesto. Teorija relativne deprivacije koristi se za objašnjenje činjenice da do izražavanja društvenog nezadovoljstva (uključujući društvene sukobe, pobune i revolucije) rijetko dolazi u stanjima apsolutne oskudice ili siromaštva ili potpune obespravljenosti stanovništva (najsiriomašniji i najzapostavljeniji se ne bune), nego onda kada opšte stanje krene nabolje, ali se potom prekida bilo zbog ekonomskih kriza ili intervencija političkih režima. O kazni zatvora i adaptaciji na deprivacije ukazivali su brojni domaći autori (Macanović, 2007; Milutinović, 1984; Milosavljević, 2003; Radovanović, 1992; Špadijer – Đinić, 1973).

Karakteristike i organizacija kazneno – popravnih ustanova

Često čujemo frazu da su zatvori “sistem u sistemu”. Ova fraza svoju utemeljenost ima u činjenici da pored formalnog sistema u zatvoru imamo i neformalni zatvorski sistem. Zatvorske ustanove su posebne ustanove državne službe za izvršenje kazne zatvora. Prema stepenu obezbjeđenja, ograničenja slobode osuđenih lica, kazneno – popravne ustanove mogu biti otvoenog, poluotvorenog i zatvorenog tipa (Macanović, 2011). Ono što jeste karakteristično za ove ustanove je to što one zavise od potrebe i razvijenosti pojedinih službi, u okviru kojih se odvija čitav proces izdržavanja kazni, resocijalizacije i deprivacija. Te službe se dijele u zavisnosti od posla koji se u njima obavlja, a mogu biti sljedeće:

- 1) *Služba prevaspitanja (služba za trebman)* – planira, programira i organizuje proces prevaspitanja osuđenih lica. Sprovodi rad na opštem obrazovanju, ispituje ličnost, podstiče aktivno učešće osuđenika u realizaciji vaspitno – obrazovnih zadataka, korištenje slobodnog vremena i sl. U okviru ove službe djeluje i prijemno odjeljenje, kroz koje svaki zatvorenik mora da prođe.

- 2) *Služba obezbjeđenja* – obezbjeđuje ustanovu i prostorije, radni prostor u kojem lica lišena slobode borave i rade, stara se o održavanju unutrašnjeg reda, sigurnosti ustanove, sprječavanju nereda i sl.
- 3) *Privredno – instruktorska služba* – organizuje obuku i rad osuđenih lica.
- 4) *Zdravstvena služba* – ima funkciju preventivnog djelovanja u zaštiti zdravlja osuđenih lica, ali i funkciju saniranja zdravstvenog stanja.
- 5) *Služba za opšte poslove* – bavi se prijemom i otpustom osuđenika, nabavkom hrane, pravnom pomoći, finansijama, održavanjem objekta i sl. Ova služba ima karakter službe za opšte poslove. (Macanović, 2011.)

„Uspješan tretman i resocijalizacija osuđenih lica, kao njegov krajnji rezultat, zahtjeva jedinstvo svih vaspitnih faktora“ (Pantelić, 1982:118). To znači da je nužno da sve službe u ustanovi i njihovi radnici imaju stalno u vidu krajnji cilj prevaspitnog tretmana. Sve ove službe donose određene deprivacije osuđenim licima, određena odricanja i uskraćivanja, ali sve s ciljem resocijalizacije osuđenih lica.

Vrste i karakteristike deprivacija

Resocijalizacija i njena uspješnost često zavisi i od prisutnosti samih deprivacija u zatvoru. Deprivacija je stanje potpuno ili nedovoljno ispunjenih psihičkih, socijalnih ili emotivnih potreba ljudi. Relativna deprivacija podrazumijeva osjećanje uskraćenosti u pogledu onoga na šta neko vjeruje da ima pravo. Ona se ispoljava kao nezadovoljstvo koje ljudi osjećaju onda kada uporede svoj društveni položaj sa drugima i shvate da su u nepovoljnijoj situaciji od njih. Svako ukidanje prava i slobode licima ostavlja iza sebe određene posljedice. Kazneno – popravni zavodi su upravo mjesta na kojima se najviše prava ukida. „Sama organizacija i način funkcionisanja kazneno – popravnih ustanova nameću određena lišavanja, tako da su osuđeni deprivirani u mnogim aspektima ljudskih potreba“ (Macanović, 2011: 86). Značenje deprivacija se razlikuje u psihologiji i sociologiji. Po psiholozima, deprivacije predstavljaju uskraćivanje nečega za čime postoji potreba, ali i uskraćivanje podražaja iz okoline, što može dovesti do opšteg opadanja učinkovitosti pojedinca i do promijenjenih stanja svijesti (halucinacija). Po sociolozima, deprivacija jeste ukidanje materijalnih i pravnih dobara, uskraćivanje socijalizacije (druženja sa drugim ljudima). Iako deprivacije nisu svirepa kažnjavanja, one mogu da ostave ozbiljne posljedice na osuđenicima. Samo zatvaranje prestupnika u kazneno – popravne zavode,

deprivacija slobode kretanja, materijalnih dobara i usluga, deprivacija heteroseksualnih odnosa ili duhovna deprivacija, mogu da negativno djeluju na osuđena lica i njihov proces resocijalizacije. Iako je stepen depriviranosti osuđenika uslovljen nizom faktora (tip zatvora, stepen zatvorenosti, funkcionisanje organizacije i sl.) svi osuđeni drugčije gledaju i djeluju na njih, zbog čega je svakako potrebno deprivacijama posvetiti posebnu pažnju.

a) Deprivacija slobode

Za deprivaciju slobode može se reći da je temeljna deprivacija i da iz nje proizilaze sve ostale. Ograničenja osuđenim licima proizilaze iz dva navrata. Prvi je ograničenje prostora, a drugi ograničenje raznih dozvola unutar rešetaka ćelije. Ova deprivacija odvađa osuđenika iz društva i predstavlja, po mišljenjima nekih, jedan vid patnje za osuđenike. Osuđenicima se po dolasku u zatvor odmah daje do znanja da su svrstani u posebnu društvenu kategoriju, što može izazvati povlačenje ličnosti i uticati na njihovo mentalno zdravlje.

b) Deprivacija materijalnih dobara i usluga

Ono što je svima opšte poznato, a karakteristično je za zatvore, jeste nedostupnost raznih materijalnih dobara, koja ističu individualnost (posebna odjeća, jela, pića, cigarete i sl.). Iako su neki od zatvorenika u zatvoru dobili mnogo više nego što su imali na slobodi (ako govorimo o siromašnim zatvorenicima, skitnicama i sl.), često se zatvorenici osjećaju degradirano po ovom pitanju. Način života koji je neko drugi isprogramirao, odredio kada i gdje se šta radi, kada se jede, kada se spava, šeta i slično; često je neizdržljiv za osuđenike, zbog čega su oni dosta skloni raznim zabranjenim radnjama, pravljenjima nereda i sl.

c) Deprivacija sigurnosti

Osuđena lica su, zbog izdržavanja svoje kazne, osuđeni da provode dane, mjesec i godine sa nepoznatim, devijantnim osobama, kriminalcima i prevarantima. Sama spoznaja da moraju živjeti sa nekim čini osuđenike nesigurnim. Deprivacija sigurnosti je prisutna u svim sferama društva, ali osuđena lica su svakako neko ko se u velikoj mjeri osjeća nesigurnim, jer su oni svakodnevno u strahu da budu napadnuti od strane drugih osuđenika. „Zog prisutne anksioznosti i latentnog straha, neki osuđenici mogu da ispolje agresivno ponašanje“ (Macanović, 2011: 89).

d) Deprivacija autonomije

Ograničavanje ili eliminisanje mogućnosti da sami donose odluke ili utiču jedni na druge jeste posljedica velikog broja pravila koja su nametnuta u kazneno - popravnim zavodima. Zatvorski režim ima za cilj da obezbijedi kontrolu osuđenih lica, što može da ima negativan efekat na osuđenike. Komande i naredbe od strane uposlenih, čine da osuđenici gube osjećaj statusa odraslog čovjeka, što u veikome ugrožava sliku o samom sebi. Upravo ovo govori da planirane dnevne aktivnosti igraju veliku ulogu u smanjenju ili povećanju efekta deprivacije autonomije.

e) Deprivacija heteroseksualnih odnosa

Zadovoljavanje potreba koje se ostvaruju heteroseksualnim odnosom je uskraćeno zatvoreniciima, što može i da izazove strah od gubitka uloge koju je osuđenik imao. Česta je pojava, upravo zbog ovog uskraćivanja, homoseksualnih odnosa. Ovi odnosi su posljedica izolacije iz socijalne zajednice. Mnogo je onih koji su natjerani na ove odnose, kako bi oni jači zadovoljili svoje potrebe. Homoseksualizam može da dovede i do stvaranja izopačene slike o sebi, jer osuđenici nemaju mogućnost zadovoljavanja heteroseksualnih odnosa, koje su svakako jedna od ljudskih potreba.

f) Deprivacija duhovnosti i vjere

Praktikovanje vjere zagarantovano je zakonom. Veliki je broj osuđenika koji su vjernici i koji po dolasku u zatvor žele to i da nastave. Život u zatvoru je stereotipan, zasnovan na raznim šablonima i pravilima. Tu se javljaju bespomoćnost, bezvrijednost, frustriranost, emotivno gašenje odnosa prema društvu i sl. Zbog toga je vrlo važno da se ovom problemu posveti dosta pažnje, jer deprivacija duhovnosti i vjere može mnogo da utiče na osuđenike, od kojih većina jedino u vjeri vidi spas i nadu (www.wikipedia.org).

Da deprivacije utiču negativno na cjelokupnu ličnost čovjeka dokazuje i istraživanje koje je sprovedla J. Špadijer Džinić u KPD „Zabela“ pomoću neformalnog intervjuisanja osuđenika. Istraživanje pokazuje da osuđenici teško podnose lišavanje slobode, da ih teško pogađaju simboli moralnog odbacivanja njihove ličnosti bez obzira na to, da li su u domu proveli samo jednu ili više godina. „Na osnovu tih saznanja ona zaključuje opravdano, da doživljavanje

lišavanja slobode čini jednu od „dominantnih deprivacija“ osuđeničkog života u ovom.“ (Milutinović, 1977: 195).

Deprivacije su jako važne u pogledu adaptacije zatvorenika na zatvorsku kaznu. One često prouzrokuju frustracije, nelagodu, obeshrabrenost, gubitak samopouzdanja kod osuđenih lica. Zato je veoma važno približivati donekle uslove i situacije u zatvoru uslovima na slobodi.

Zaključak:

U ovom radu željeli smo pokazati šta su to u stvari deprivacije i na koji način one utiču na kazneno – popravne zavode i osuđenike koji se u njima nalaze. Svrha lišenja kazni jeste resocijalizacija osuđenih lica. Ostvarenje te svrhe zahtjeva multidisciplinovani pristup uz uključivanje stručnjaka raznih profila. Da bi se taj cilj postigao, potrebno je poraditi na pravilnom i svestranom prevaspitnom radu. Prema mnogim autorima, ali i prema mišljenju društva, osuđenici se moraju podvrgnuti strogim pravilima i režimu, kako bi njihov proces resocijalizacije bio uspješan. Kako deprivacije u veikoj mjeri imaju negativan uticaj na ličnost osuđenika i njegov odnos prema društvu, postavlja se pitanje, da li je potreba za pretjeranim ograničenjima i uslovljavanjima stvarno neophodna? „Osuđenici na sve deprivacije reaguju na različie načine i prilagođavaju se tom nametnutom okviru za ponašanje kroz različite mehanizme odbrane ličnosti“ (Macanović, 2011: 86). Zbog toga je vrlo važno malo posvetiti pažnju ograničavanju i uskraćivanju stvari osuđenim licima, a sve s ciljem bolje resocijalizacije i pomoći tim osuđenicima.

Literatura:

1. Deprivacije. Na stranici: www.wikipedia.org Očitano: 25.10.2024.
2. Macanović, N. (2007). Odnos formalnog i neformalnog sistema u kazneno – popravnim ustanovama. *Temida*, No. 4. str. 57 – 61.
3. Macanović, N. (2011). *Resocijalizacija osuđenih lica*, Banja Luka: Besjeda.
4. Milosavljević, M. (2003), *Devijacije i društvo*, Beograd, Draganić d.o.o.
5. Milutinović, M. (1977) *Penologija*, Beograd: Izdavačko – štamparsko preduzeće
6. Pantelić, D. (1982.) *Penološka andragogija*, Beograd: VŠUP
7. Radovanović, D. (1992). *Čovek i zatvor: Studija integrisanosti u zatvorenički društveni sistem*. Beograd: Prometej.
8. Špadijer – Đinić, J. (1973). *Zatvoreničko društvo*. Beograd: Prosvjeta

DEPRIVATIONS FROM THE ANGLE OF RESOCIALIZATION OF PRISONERS

Abstract: *Deprivation is a phenomenon that is expressed in the prison system and that often negatively affects the overall resocialization of convicted persons. It makes serving a prison sentence difficult and often has a negative impact on the prisoner's adaptation. Deprivations are an indispensable part of the psychological atmosphere of penal and correctional institutions. They occur automatically with the deprivation of freedom, because by this very act, the status of a free man, a normal member of society, is lost, and it passes into another - specific, convict status. Deprivation often impairs mental health, but also the acceptance of punishment and treatment by convicted persons. Precisely for these reasons, in this paper we will deal with some of the most well-known types of deprivation and their negative effects on the personality of the convict.*

Key words: *prison sentence, deprivations, convicted persons, penitentiary institutions, mental health*